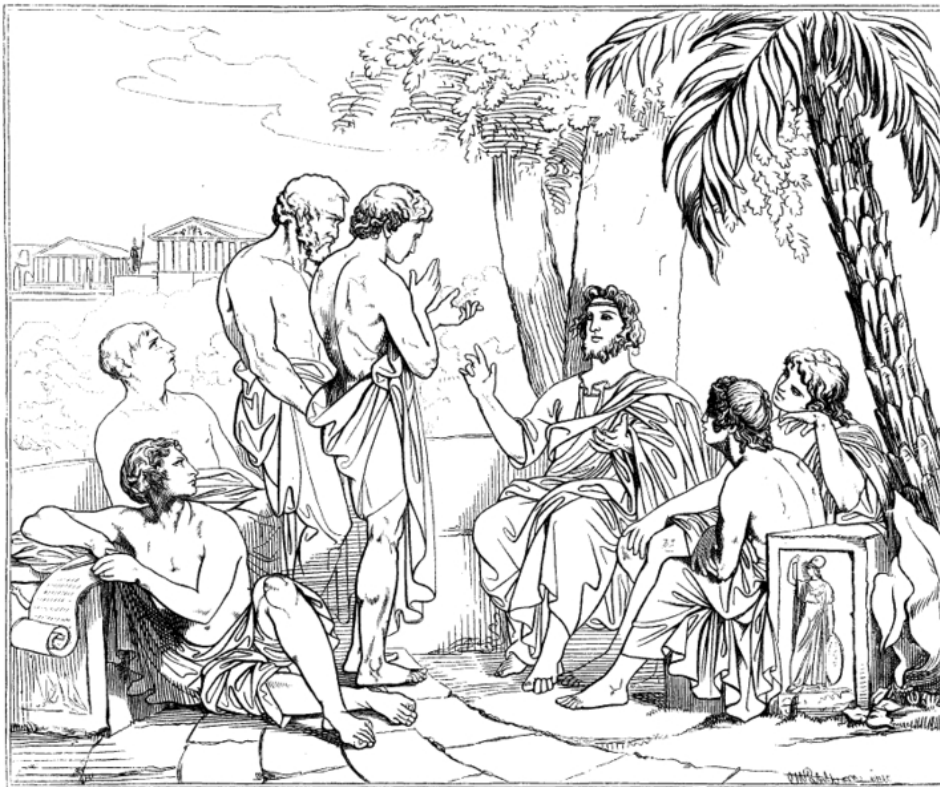

**Arisztophanész:
Felhők**

**fordította Arany János
(részletek)**

[...]

SZTREPSZIADÉSZ

Buktam, de fekve még sem maradok,
Hanem, könyörgve istenimhez, a
Gondolkozdába én magam megyek.
De hogy tanulom, vén, lassú, felejtő
Létemre, ott a szőrszálhasgatást?
Azonban, menni kell. Mit habozok?
Miért nem zörgetek? - Fiú! fiam!

(Kopogtat)

TANÍTVÁNY

Menj a manóba! ki dübögtet úgy?

SZTREPSZIADÉSZ

Én, Sztrepziadész, Kikünnoszból, Pheidón fia.

TANÍTVÁNY

Tudatlan, engem úgyse! bárki légy,
Hogy az ajtót ily gorombán rugdosod,
Kivervén a talált eszmét fejünkből.

SZTREPSZIADÉSZ

Bocsáss meg: távol és falun lakom.
De mondd: mi volt az a kivert izé?

TANÍTVÁNY

Azt tudni csak tanítványnak szabad.

SZTREPSZIADÉSZ

Úgy monddsa bátran: mert azért jövők
Hogy, mint tanítvány, fölvétessem itt.

TANÍTVÁNY

Megmondom. Ámde aztán szent-titok.
Azt kérdi Khairephóntól Szókratész:
Hány lábat ugrik a bolha, magáét?
Mert Khairephón szemöldét csípve egy,
Onnét a Szókratész fejére pattant.

SZTREPSZIADÉSZ

S hogy mérte azt meg?

TANÍTVÁNY

Igen ügyesen.
Mefogta, és viaszt olvasztva, lábát
Belémártotta, s a mint megfagyott,
Csinos cipője lett; most ezt levonva
Megmérte a távolságot vele.

SZTREPSZIADÉSZ

Oh Zeüsz király, beh könnyű ész!

TANÍTVÁNY De hát-

Ha Szókratésznek egy más ötletét Meghallanád!

SZTREPSZIADÉSZ

Mi az? Kérlek, közöld.

TANÍTVÁNY

Azt kérdi tőle Khairephón, a Szphétti,
Mit gondol: a szájával énekel
A szúnyog, vagy hátulsó részivel?

SZTREPSZIADÉSZ

És mit felelt, e szúnyog-ügyben, Ő?

TANÍTVÁNY

Azt, hogy mivel szűk a szúnyog bele,
A befúvó szél hátulján kiont,
S mert szűk, tekergős útja volt a szélnek,
Kitörve, hangot adni kénytelen.

SZTREPSZIADÉSZ

Kürt e szerint a szúnyog alfele.
Oh, mily szerencsés bendő-bölcsélet!
Mily könnyen boldogúl oly alperes,

Ki a szunyog belébe is belát!

TANÍTVÁNY

De nagy találmányt veszte a minap
Egy gyík miatt.

SZTREPSZIADÉSZ

Hogyan? mondd meg nekem.

TANÍTVÁNY

A mint keresné a Hold útait
S körjáratát, szájtátva fölfelé,
Lerondította egy gyík, az ereszből.

SZTREPSZIADÉSZ

Derék, hogy a gyík Szókratészsel így bánt.

TANÍTVÁNY

Az este meg, hogy nem volt vacsoránk ...

SZTREPSZIADÉSZ

Nos, nos, hogyan tett élelemre szert?

TANÍTVÁNY

Asztalra könnyű hamvat hinte, s egy
Nyársat horoggá hajtva, körvonót
Vőn a kezébe, s így az áldozatból
Egy szép darab húst titkon elcsene.

SZTREPSZIADÉSZ

No, mért csudáljuk hát ama Thalészt!
Nyissad, hamar, nyisd bölcseldéteket,
S mutasd nekem meg azt a Szókratészt!
Mert okhatnám nagyon. Csak nyiss kaput.

[miután megcsodálta a tanítványokat]

SZTREPSZIADÉSZ Manóba hát! -

De, hé, ki lóg itt, e függő kosárban?

TANÍTVÁNY

Maga.

SZTREPSZIADÉSZ

Ki "maga"?

TANÍTVÁNY

Hát Szókratész.

SZTREPSZIADÉSZ

Hej! Szókratész!

Menj, hé, kiálts helyettem egy nagyot.

TANÍTVÁNY

Nem érek én rá, szólítsd meg magad.

SZTREPSZIADÉSZ

Hej! Szókratész! Én Szókratészkém!

SZÓKRATÉSZ

Mért hívsz, egynapéló?

SZTREPSZIADÉSZ

Először is: mondd, kérlek mit csinálsz?

SZÓKRATÉSZ

Légben hajózva, nézlem a napot ...

SZTREPSZIADÉSZ

No, mégsem a földről- egy tyúkkosárból
Nézed tehát le az isteneket.

SZÓKRATÉSZ

Mert nem talál föl égi dolgokat
Elmém, ha föl nem függesztem, s ha könnyű
Eszem a hasonló légbe nem vegyűl.
Földről, alulról nézve fölfelé
Soh'sem találtam: mert a gondolat
Nedvét a föld magához vonja le.
A zsázsa épen így tesz.

SZTREPSZIADÉSZ

Mit beszélsz?
Nedvét a gondolat zsázsaiba vonja?
Jer, Szókratészkém, szállj le, jer elő,
Taníts meg arra, a miért jövék.

SZÓKRATÉSZ

S miért jövék?

SZTREPSZIADÉSZ

Taníts meg szónokolni:
Mert a kamat, meg a sok uzsorás
Hajt, kerget, üldöz, zálogol.

SZÓKRATÉSZ

S hogyan

Merültél így adósságokba el?

SZTREPSZIADÉSZ

A ló-betegség vitt belé, az ett meg.
De most taníts meg engem a soha-
Meg-nem-fizető beszédre, s bármi díjt kérsz,
Meglessz, az istenekre esküszöm.

SZÓKRATÉSZ

Miféle istenekre esküszöl?
Először is: kimentek forgalomból
Nálunk az istenek.

SZTREPSZIADÉSZ

Mire esküsztek tehát?
Vaspénzre tán, mint a бүdzántiak?

SZÓKRATÉSZ

Kivánsz az istenekről bizonyost,
S valót tanulni? ..

SZTREPSZIADÉSZ

Zeüszre! ha szabad.

SZÓKRATÉSZ

És szóba állni a Felhőkkel, a
Mi isteninkkel?

SZTREPSZIADÉSZ

Óhajtok nagyon.

SZÓKRATÉSZ

Úlj hát e szent nyugágyra.

SZTREPSZIADÉSZ

Ím, leültem.

SZÓKRATÉSZ

Most tedd fel ezt a koszorút.

SZTREPSZIADÉSZ

Minek?

Jaj, Szókratész, nehogy véráldozat
Gyanánt megöljete, mint Athamászt

SZÓKRATÉSZ

Ne félj: mindenkit így szoktunk avatni.

SZTREPSZIADÉSZ

S mi hasznom ebből?

SZÓKRATÉSZ

Fogsz szónoklani
Csörgettyű módra, lisztláng-finomul.
Tartsd csak, ne félj.

SZTREPSZIADÉSZ

Oh Anyaföld! e hang be' dicső! beh szent, be' csudálatos egy hang!

SZÓKRATÉSZ

Mert látd: egyedül ezek istenek itt, a többi üres csacsogás mind.

SZTREPSZIADÉSZ

Hát már minekünk az olümposzi Zeusz, mondd, kérlek az égre, nem isten?

SZÓKRATÉSZ

Mit, Zeusz! ne beszélj nekem ily vadakat. Nincs Zeusz

SZTREPSZIADÉSZ

Micsoda szó

Ki esőzik hát? mert ezt bizonyítsd és erre felelj meg először.

SZÓKRATÉSZ

Magok e Felhők, valahogy; be fogom bizonyít győztes okokkal :

Mert hol láttad, felhő nélkül, hogy esett vón' bármikor esső?

Mért nem esőzik hát derüs égből Zeüsz és ezeket ki nem űzi?

SZTREPSIADES

Apollóra! biz úgy van az, ezt már szépen kigyalúltad eszeddel;

Pedig én azt hittem előbb, hogy Zeüsz egy rostán h ... zik által.

De ki mennydörög? azt még most se tudom; pedig attól reszketek egyszer!

SZÓKRATÉSZ

Ezek a Felhők hengergőznek.

SZTREPSZIADÉSZ

Hogyan "oh mindent te merészlő"?[1]

SZÓKRATÉSZ

Ha teleszívták magukat vízzel, s a lejtőn súlyos erővel

Természeti kényszerből tova kell gördülniök, önnéhezüktől

Egymáshoz ütődve, kipukkannak, s támad dörgő-ropogó hang.

SZTREPSZIADÉSZ

S e kényszerűség okozója ki? Hát nem Zeüsz hengergeti őket?

SZÓKRATÉSZ

De nem ám! hanem az aetheri tölcsér.

SZTREPSZIADÉSZ

Tölcsér? no bíz ezt se gyanítám,
Hogy Zeüsz nincs, hanem egy Tölcsér lett a mindenség ura immár.
Hánem a dörgést-ropogást még sem magaráztad meg nekem.

SZÓKRATÉSZ

Hát nem hallottad, hogy mikor a vízzel teli föllegek össze-
Ütköznek kölcsönösen, ropogó hang támad a sűrű nyomás ból?

SZTREPSZIADÉSZ

De mi okra higyem már én ezt el?

SZÓKRATÉSZ

Be fogom bizonyítani, magadról:
Panathéni levessel jól lakván, nem háborodott mea a gyomrod?
S nem korgott rajta keresztül nagy csikarás egyszerre olyankor?

SZTREPSZIADÉSZ

De biz', Apolló ugyse! igen; sőt háborgott benne veszettül,
Zakatolt a leves, mint mennydörgés, nagyokat szólt rettenetes kép,
Csak halkan elébb: rotyroty, rotyroty, azután gyorsítva ro-rotyroty,
S mikor aztán ment alul is, ropogott: rotyorotyroty, mint ama felhők.

SZÓKRATÉSZ

No tehát, ha kicsiny hasad oly nagyokat volt k,' ládd-e, rotyogni:
Hát a végnélküli légtenger roppantat hogyne dörögne?
(Hisz azért a név: "ropogás", "rotyogás", mint a hang, szinte hasonló.)

...

[néhány lecke után]

SZTREPSZIADÉSZ

Mert hát ezekből
Nincsen tanulni kedvem semmit is.

SZÓKRATÉSZ

Mit hát?

SZTREPSZIADÉSZ

Azt, azt a furfangos beszédet

SZÓKRATÉSZ

De még előbb mást kell tanulnod: a
Négylábuak közt melyik himnemű ...

SZTREPSZIADÉSZ

Há'jszen tudom, ha őrült nem vagyok:
Kos, bak, s bika, s kutya, s galamb ...

SZÓKRATÉSZ

No látd?
Nőstény galambról is így mondanád.

SZTREPSZIADÉSZ

Már hogy?

SZÓKRATÉSZ

No, hogy "galamb," ha hím, ha nő.

SZTREPSZIADÉSZ

Oh szent Poszeidón! s hogy kék mondanom?

SZÓKRATÉSZ

Egyik galambnő, a másik galambfi.

SZTREPSZIADÉSZ

Igaz, galambnő? No, Lég-ugyse'gen!
Már e tanulság érdemes, hogy érte
Liszttel behintsem a teknőd, körösleg.

SZÓKRATÉSZ

No lám, megint hibáztál: "tekenő"
Mondád, pedig hím az.

SZTREPSZIADÉSZ

Hogy' mondanám
Én nőnek a teknőt?

SZÓKRATÉSZ

Világosan,
Mint ezt: "szakácsnő."

SZTREPSZIADÉSZ

Hogy-hogy?
magyarázd meg.

SZÓKRATÉSZ

Teknő, szakácsnő, nálad egyre megy.

SZTREPSZIADÉSZ

Hát már ezentul hogy hívjam?

SZÓKRATÉSZ

Hogyan?

Hát "tekfi", mint a "férfit" mondanád.

SZTREPSZIADÉSZ

A tek nőt férfinak?

SZÓKRATÉSZ

Mert úgy helyes.

SZTREPSZIADÉSZ

S az asszony "férjnő" lesz, mint "tekenő"?

...

[végül...]

SZÓKRATÉSZ

Maguktól az Igaz s Hamis Beszédtről
Tanuljon.

SZTREPSZIADÉSZ

Én megyek. Csak, ne feledd:
Jól visszaverjen ám bármely igazt! (El)

KAR (Éneke hiányzik)

IGAZ BESZÉD

Jer elő, jer elő, bemutatni magad

A nézőknek - bár te merész vagy.

HAMIS BESZÉD

Menj, a hova tetszik; jobban agyon
Ütlek szóval, sokaság közt.

IGAZ BESZÉD

Agyonütsz? te? ki vagy?

HAMIS BESZÉD

Ki? Beszéd.

IGAZ BESZÉD

A Hamis.

HAMIS BESZÉD

Meggyőzlek azért, ki magad nálam
Igazabbnak mondod.

IGAZ BESZÉD

Ugyan mi okossal?

HAMIS BESZÉD

Új eszméket kitalálva.

IGAZ BESZÉD

No hiszen, mert annak ma divatja
Van az esztelenek közt.

HAMIS BESZÉD

Sőt okosak.

IGAZ BESZÉD

Agyonütlek.

HAMIS BESZÉD

Ugyan mivel aztán?

IGAZ BESZÉD

Az igaz szóval.

HAMIS BESZÉD

De ha visszaverem!
Sőt nincs is igazság, azt felelem.

IGAZ BESZÉD

Állítani mered, nincs?

HAMIS BESZÉD

Hol van hát?

IGAZ BESZÉD

Van az isteneknél.

HAMIS BESZÉD

Hát, ha van ott,
Hogy nem veri meg Zeust, ki tulajdon
Atyját láncokra vetette?

IGAZ BESZÉD

Hahó!

E káromlás is a többi után megy.

Mosdótálat ide!!

...

[A Gondolkozdeből hazatért Sztrepziadészhez hitelező érkezik]

AMÜNIÁSZ

Jaj, jaj nekem'

SZTREPSZIADÉSZ

Ohó!

Ki jajgat itt? tán csak bizony nem a

Karkin manói hangja volt?

AMÜNIÁSZ

Minek

Kérded, ki vagyok? Boldogtalan vagyok.

SZTREPSZIADÉSZ

Fejedre szálljon.

AMÜNIÁSZ

"Oh, ádáz hatalmak!"

Oh, mén-ölő s kerékhúzó szerencse!

Oh Pallasz, mely igen megsemmisítség!" [2]

SZTREPSZIADÉSZ

"S mi gonoszt tőn Tlépolemosz valaha veled?"

AMÜNIÁSZ

Ne csúfolódj hé, jobb biz a fiadra
Jól ráparancsolsz, adja vissza pénzem,
Különben is nagyon ebül vagyok.

SZTREPSZIADÉSZ

Miféle pénzed?

AMÜNIÁSZ

A mit kölcsön adtam.

SZTREPSZIADÉSZ

Bizony rosszúl vagy hát, ha nem csalódom.

AMÜNIÁSZ

"Lovat hajték" s lebuktam, isten ugyse'!

SZTREPSZIADÉSZ

Minek beszélsz hát oly bolondokat,
Mint ha számárról buktál volna le?

AMÜNIÁSZ

Bolondokat! ha pénzem visszakérem?
Te nem lehetsz ép elmével.

SZTREPSZIADÉSZ

No no!
Úgy sejtem, agyvelőd megrázkodott.

AMÜNIÁSZ

De Hermes-ugyse'! én meg pörbe foglak,

Ha nem fizetsz, úgy sejtem.

SZTREPSZIADÉSZ

Monddsa csak,
Mi véleményed: Zeüsz új-új esőt
Ad mindig, és mindenhová? vagy a Nap
A régi nedvet szíja föl megint?

AMÜNIÁSZ

Hát tudom én! vagy bánom én!

SZTREPSZIADÉSZ No hát,

Hogy vón' igazság pénzed visszakapni,
Ha a légtünettanból semmit se tudsz!

AMÜNIÁSZ

Ha szűkiben vagy, legalább kamatját
Fizesd le.

SZTREPSZIADÉSZ

Kamat? Miféle állat az?

AMÜNIÁSZ

Mi volna más, mint hogy hó- és naponkint
A pénz idővel több-több lesz.

SZTREPSZIADÉSZ

Derék!
Nos hát, a tenger, mit gondolsz, nagyobb
Most, mint elébb?

AMÜNIÁSZ

Zeűsz úgyse'! most is annyi;
Mert nem törvénye, hogy nagyobb legyen.

SZTREPSZIADÉSZ

Ha hát az nem nagyobb, boldogtalan,
A sok folyamtól, mely belészakad:
Te még növelnéd tőkepénzedet!
Nem takarodsz el a házam köréből?
Ide a korbácsol!

AMÜNIÁSZ (tanújához)

Erre légy tanú.

SZTREPSZIADÉSZ

Hajrá! ne kászolódj! Co fel, deres!

AMÜNIÁSZ

Hát nem gyalázat ez!

SZTREPSZIADÉSZ

Méssz hát? vagy ütlek,
Korbáccsal a farod, lógós! - Szaladsz?

[...]

SZTREPSZIADÉSZ (kiszalad a házából)

Jujujj! jujujj!
Rokonim! szomszédim! polgártársaim!
Ne hagyjatok, vernek kegyetlenül!
Ohjaj, szegény fejem! szegény pofám!
Nyomorúlt, apád vered?

PHEIDIPPIDÉSZ (utána jó)

Azt én, apám.

SZTREPSZIADÉSZ

Bevallja, lássátok, hogy üt.

PHEIDIPPIDÉSZ

Be én.

SZTREPSZIADÉSZ

Nyomorult, apagyilkos és házfeltörő!

PHEIDIPPIDÉSZ

Mondjad még egyszer, és mondj többet is,
A rossz, ha hallom is, gyönyör, tudod.

SZTREPSZIADÉSZ

Te semmire kellő! ..

PHEIDIPPIDÉSZ

Hints rózsát reám.

SZTREPSZIADÉSZ

Apádat még vered?

PHEIDIPPIDÉSZ

Sőt, istenugyse' ,
Bebizonyítom: joggal is.

SZTREPSZIADÉSZ

Gazember,
Apád megverni hogy voln' jogszerű?

PHEIDIPPIDÉSZ

Megmutatom; legyőzlek érveimmel.

SZTREPSZIADÉSZ

Legyőzsz, te, ebben?

PHEIDIPPIDÉSZ

És könnyen pedig.
Melyik beszéddel vitassam? te válassz.

SZTREPSZIADÉSZ

Minő beszéd?

PHEIDIPPIDÉSZ

Igazgal? vagy Hamissal?

SZTREPSZIADÉSZ

Azért taníttatálak hát, bolondúl,
Igazat cáfolni, hogy most rám vitázd,
Hogy apát fiúnak verni szép s jogos?

PHEIDIPPIDÉSZ

Rád is vitázom, s úgy hiszem, magad
Se mondasz ellent, ha meghallgatod.

SZTREPSZIADÉSZ

No hát, akármit mondasz, hallgatom.
Megversz?!

[...]

PHEIDIPPIDÉSZ

Hát nem jogosan, ki legnagyobb költőnket nem dicséred,
Euripidészt!

SZTREPSZIADÉSZ

Ő legnagyobb? Majd mit mondok! de megversz.

PHEIDIPPIDÉSZ

Meg én, Zeüsz ugye'! és méltán.

SZTREPSZIADÉSZ

Hogyan méltán, gazember!
Ki téged fölneveltelek, s megértém, mit gagyogtál:
Midőn tűtüt kértél tőlem, megértém s innod adtam,
Papát ha mondál, én legott szaladtam a kenyérért,
Kakát még jól ki sem mondád, s ölon fogván, vivélek
A ház mögé, ültetni a lábomra. Most pedig te
Hogy fojtogattál, s jajgaték: "fáj a hasam" - te bezzeg
Nem vittél engem, elfajult!
A ház mögé; de kinozál, mig oda nem kevertem.

[...]

PHEIDIPPIDÉSZ

Oh, mily gyönyör, elmés-ügyes új dolgokban forogni
S túljárni ésszel a bevett törvényen és szokáson!
Én, míg csupán lovagláson jártattam volt az elmém,
Alig tudék három szót is kimondani hibátlan.
De most, apám mióta megtaníttatott erővel,
És értem a fufangokat s a szónoklat bibéit,
Megmutatom, hogy jogszerű megverni az apákat.

SZTREPSZIADÉSZ

Csak lovagolj, az istenért! inkább lovad kitartom;
Akár négyet; jobb az nekem, mint hogy püfölj
s agyon verj.

PHEIDIPPIDÉSZ

Ott folytatom beszédemet, a hol szavamba vágta,
S azt kérdezem: vertél-e te gyermekkoromban engem?

SZTREPSZIADÉSZ

Igen, de jó szándékkal és javadra.

PHEIDIPPIDÉSZ

Monddsa csak hát,
Nem jogszerű-e nékem is jószándékkal s javadra
Megvernöd téged, hogyha már a jó szándék: az ütleget?
Mért a te tested volna csak verésnek "illetetlen",
Az enyém meg nem? holott pedig szabadnak lettem én is.
Sír a gyerek: "hogyan? s ne sirjon az apa?"[3]
Ez gyermek tiszte, mondhatod, ez a törvény s igazság;
Ellenvetem, hogy második, hogy kétszer-gyermek a vén:
Illő tehát, hogy ifjunál még többet sirjon a vén,
A mennyiben vétsége is megróhatóbb azénál.

SZTREPSZIADÉSZ

De nem törvény, se nem szokás, apával ezt miveini.

PHEIDIPPIDÉSZ

Vagy tán nem ember volt az is, ki e szokást behozta,
Mint te, meg én s az őseket ki rábeszélte szóval?
Mivel kevesb az én jogom: jövőre a fiaknak
Új törvényül behozni az apák viszont-verését?
A mennyi ütleget ez új törvény előtt kiáll tunk,
Elengedjük, köszönjük meg, ha ingyen vertek eddig.
Nézd akakast, s a barmokat: nem elverik busásan
Az apjokat? pedig köztök s köztünk mi a különbség,
Kivéve, hogy szavazni ők s pörölni nem szeretnek.

SZTREPSZIADÉSZ

No hát, ha már mindenben a kakas dolgát utánzod,
Mért nem ganajt eszel te is, s miért nem hálsz
az ülőn.

PHEIDIPPIDÉSZ

Nem vág, barátom, a beszéd! Szókratész sem tanítja.

SZTREPSZIADÉSZ

No hát, ne üss; ha mégis ütsz, magadra vess idővel.

[1] Szophoklész, Oidipusz Kolonoszban

[2] Karkinosz egy fiának tragédiájából.

[3] Euripidész, Alkésztisz

ARISZTOPHANÉSZ

(Kr. e. 450- ? Kr. e. IV. század első negyede)

Az ókor óta úgy mesélik, hogy I. Dionüsziosz, Szürakuszai tirannusa a nála vendégeskedő nagy filozófustól, **Platón**tól megkérdezte, hogy milyenek az athéni emberek, a mindenkinél bölcsőbb vendég Arisztophanész komédiáinak gyűjteményét adta a kezébe ezekkel a szavakkal:

"Olvassa el, ilyenek."

Már az akkori athéni kortársak is magukra ismertek a vígjátékíró mulatságos hőseiben. Ezért vagy lelkesedtek érte, vagy haragudtak rá. Egy ízben alaposan kifigurázta **Kreónt**, az akkor Athén élén álló államférfit, mire az nem fordult bírósághoz, hanem szolgálival megverette a szerzőt, amikor éppen kijött a színházból. Erre a komédiák költője hamarosan még gyilkosabb gúnnyal tette nevetségessé a humort nem méltányoló népvezért.

Azok az évtizedek, amelyeket Arisztophanész átélt, Athén felettébb változatos korszakai voltak.

Periklész

híres demokráciája után az újra uralomra kerülő arisztokraták és a velük tartó dúsgazdagok vérengző terrorra rendezkedtek be. Olykor gyorsan váltogatta egymást demokrácia és arisztokrácia, s az éppen visszatérők gyilkos bosszút álltak. Sokan rémülten menekültek.

Euripidész

is emigrációban töltötte végső éveit, utolsó tragédiáit idegen földön írta.

Szókratészt

, a filozófust egy mondvacsinált perrel halálra ítélték, mérget itattak vele. (A büntetőper tárgya az volt, hogy tanításával "megrontja az ifjúságot".) Amíg a híres bölcs élt és tanított,

Arisztophanész vele is gúnyolódott. Szókratész elment a színházba és jól mulatott saját torzképén és igéinek eltorzításán. Hanem amikor bekövetkezett a rettenetes ítélet és végrehajtása, Arisztophanész egy megrázó kórusban elsiratta, megbélyegezve gyilkosait. Bátor tett volt ez, hiszen akinek nem tetszettek az uralom módszerei, hamar lehetett maga is áldozat.

Hanem akik tudomásul vették a komédiaszerző gúnyolódását is, sirató szavait is, nem tudták, miről mi is a véleménye Arisztophanésznek. Már a kortársak is különbözőképpen értelmezték szavait. Az azóta eltelt több mint kétezer év óta még mindig vita folyik, hogy hol is állt a politikai ellentétek közt. A nép oldalán, az arisztokraták és főleg a gazdagok ellen? Vagy az arisztokraták nevében segítette-e a népet? Mindig a régít tartotta-e jobbnak az újnál? Vagy értékelni tudta az elavulttal szemben az újabbakat? - Mindegyik álláspontra találtak már bizonyítékokat fennmaradt tizenegy komédiájának szövegében. Az azonban bizonyos, hogy mindig a béke mellett állt, a békéért vitázott, a békéért gúnyolódott.

Nagyon érdekes, sőt érthetetlen, hogy egy ennyire közismert íróról, akit dicsértek és szidtak, aki a nyilvánosság szeme előtt élt, államférfiak barátja és államférfiak ellenfele volt - ilyen keveset tudunk. Sokkal többet írt, mint ez a megmaradt tizenegy komédia. De a legtöbb elveszettnek a címét se tudnánk idézni. Magánéletéről nem keringtek pletykák. Még azt sem tudjuk, mikor halt meg. De még arról sincs tiszta képünk, hogy a komédia, vagyis az antik vígjáték hogyan indult és hogyan emelkedett arra a művészi magasságra, amelyet az ő komédiáiból ismerhetünk meg. Utódait, az őtána következő korszakokat fel tudjuk sorolni, de hogy akkor kik vetélkedhettek vele, arról sincs fogalmunk. Ha elvétele fel is bukkan egynéhány komédiaköltő neve, ezekről se tudjuk, miféle volt az ő humoruk. Pedig sokan voltak.

Voltak, akik úgy vélték, hogy a komédia a tragédiából ágazott le. A tragédia útját nyomon követhetjük **Dionüszosz isten** szertartásától odáig, hogy Kr. e. 534-ben Theszpisz, az eleusziszi pap és társai milyen új látványossággal lepték meg az athéni agorán összeverődött népet. Majd ez a játékforma fél évszázad alatt annyit módosult, hogy

Aiszkhülosz

már olyan műveket írt, amelyeket mai értelemben is drámáknak lehet nevezni. Ez volt a tragédia kezdeti útja. De hogy ebből hogyan ágazhatott le a komédia? Valószínűleg sehogyan se. Tragédiának és komédiának aligha volt közös gyökérzete. Hiszen a múzsáik se azonosak. A tragédia ihlető istenasszonya

Melpomené

, a komédiáé

Thália

. Inkább úgy történhetett, hogy valamiféle népmulatságból, nevettető játékból formálódott a komédia akkor, amikor már ismert gyönyörködtető játék volt a tragédia. Ennek a tragédiának néhány fontos mozzanata azután befolyásolta a komédiát. A dialógusok versformája, a kórusok jelenléte, az ellentétek összecsapása itt tragikusból komikussá változott. De a két drámai lehetőség - a tragédia és a komédia - a gyakorlatban is elkülönült egymástól. A tragédia mindig megmaradt Dionüszosz isten szertartásának. A szerzők versengtek egymással és a győztes kapott tiszteletdíjat.

A tragédiák színházában nem játszottak komédiákat, ezek a színházak közintézmények voltak. A komédiákat magánszínházak játszották. A magánvállalkozók megvásárolták a komédiák kéziratait és komédiásokkal eljátszották. Tragédiát írni ihletett művészet volt. Komédiát írni pedig üzlet. Sokan éltek belőle. A véletlen úgy hozta, hogy fennmaradt egy adókimutatás az athéni adófizetőkről, abból az időből, amikor Arisztophanész is adófizető volt. Innét tudjuk, hogy akkor 111-en fizettek adót komédiákból származó jövedelem után. És mintha ez a véletlen számjátékot játszana az utókorral, ebből a 111-ből csak 1 szerző munkái maradtak fenn, és pontosan 11. Ezek a ránk maradt Arisztophanész-komédiák. Valamennyi közéleti politikai tárgyú. Minthogy a görög komédiának az első korszakából kizárólag ezek maradtak fenn, régóta az a szakmai vélemény, hogy ez a kezdeti korszak - úgy is mondják "az attikai ó-komédia" - közéleti tárgyú volt, ellentétben a későbbi korszakokkal, amelyekben a vígjátékok általában családi ügyekről szóltak. Az Arisztophanésznél vissza-visszatérő két legfontosabb problémakör: a béke megvalósítása és a nők közéleti igénye.

A korra rányomta bélyegét a hosszan tartó "peloponnészoszi háború". Ez Athén és Spárta vetélkedése volt a görög államok közti vezető szerepért. A küzdelem jó ideig váltakozó hadiszerencséivel folyt, végül azonban Spárta győzött, megbuktatta az athéni köztársaságot, Spárta-barát arisztokrata önkényuralmat rendezett be. Ez a háború javában tartott, amikor Arisztophanész "**Az Akharnaibeliek**"-kel jelentkezett. A számunkra fennmaradt komédiái közül ez a legkorábbi. Komikus ötlete azóta is kísérti az írókat is, a katonának besorozott magánembereket is. Akharnai az Athén fennhatósága alá tartozó Attika egyik körzete volt. Arisztophanész is onnét származott, és nála az akharnai paraszt a józan ember mintaképe. Valószínűleg ő is olyasféle módos paraszti körből lépett az irodalomba és a közéletbe, mint amilyenek vígjátékai parasztfigurái. A vígjátéki alapötlet pedig az, hogy a józan akharnai atyafi felismeri, hogy számára semmi jót nem hozhat a háború. Ő ugyan nem haragszik Spártára, ő kibékül Spártával. Meg is üzeni a spártaiaknak, hogy ő a maga részéről békét köt. Társai előbb hazaárulónak mondják, de hamarosan felismerik, hogy nekik is ez az érdekük. Miközben spártai parasztkatonák a békevágyban egyetértenek az ellenséges athéni katonákkal. Tehát Athén katonái megüzenik Spártának, hogy nem harcolnak, mire Spárta katonái is megüzenik Athénnek, hogy ő se harcolnak. A hadvezérek hiába adják parancsaikat, hiába szitkozódnak, senki se hajlandó harcolni. És így nem lehet háború. -

A béke vágya és problémája többször is visszatér a komédiákban. A legkitűnőbb az, amelyet összekapcsol másik fő témájával, a politizáló nők kigúnyolásával. A nőket nem győzi szidalmazni. Részegeseknek, felületeseknek, könnyelműeknek hirdeti őket. Egy asszonyról azonban csaknem jókat mond. Ez leghíresebb játékának a hősnője: **Lüszisztraté**.

Ez is politizáló nő, mint a szidalmazottak, ámde ő a béke érdekében politizál, méghozzá hatásosan. Gyűlésbe hívja az asszonyokat, még spártai nő is odasorakozik. Ekkor Lüszisztraté elmondja a hatékony módszert, amely megszünteti a háborút. Szerelmi sztrájkot hirdet. Az asszonyok ne engedjék magukhoz férjeiket, a leányok szerelmeseiket, amíg azok el nem dobják a fegyvert, megtagadják a küzdelemre szólító parancsok teljesítését. Ha így tesznek Athénban is, Spártában is, akkor nincs háború. Ezután igazán komikus jelenetek során, a ki nem elégitett férfivagyak indulatai közt megvalósul a béke. -

A többi nőkről szóló komédiájának nincs ilyen elismerő kicsengése. Úgy látszik, volt valamelyes törekvés a demokrácia idején az athéni nők egy kis részében. Hiszen a híres Aszpászia - Periklész szeretője, majd felesége - szerepet tudott játszani a kultúrpolitikában. Lehetséges, hogy Arisztophanész róla mintázta Lüsizisztraté vonzó alakját.

De ahol nem a háború és béke, nem a nők megbélyegzése a komédia tárgya, ott is mindig közérdekű kérdésekről van szó. Gazdagok és szegények ellentéte, gépiesen ítélkező bírák és kiszolgáltatott ügyfelek, a filozófia és a tanítás hamisságai. Még az irodalmi stílus is mulatság tárgya lehet. Egyik legérdekesebb komédiája a "**Békák**". Ezek a békák az alvilág folyóiban brekegnek. Ide szállnak le a halottak. Régóta ott van a nagyon tisztelt Aiszkhülosz, a magasztos témák magasztos hangú megszólaltatója. De azután sok év múlva meghal

Euripidész

is. Ennek hírére az asszonyok lelkei menekülni kezdenek, mert Euripidész folyton a női lelkeket vizsgálta. Arisztophanész pedig konzervatív ízlésű volt, Euripidészt ízléstelennek, közönségesnek tartotta. De most az alvilágban van már a magasztos is, a közönséges is. Maga Dionüszosz isten is kíváncsi, melyik tragédiaköltő tudja meggyőzni a másikat. Elő is vezetik őket. -

És következik egy kitűnő stílusparódia. Aiszkhülosz a maga tragédiáinak fenséges hangján beszél, Euripidész azon a hétköznapi, olykor utcasarki hangvétellel, ahogy nála beszélnek a hősök és hősnők. Mindketten görögül szólnak, csak más-más stílusban, másféle szavakat és kifejezéseket használva. Nem is értik egymást. Itt a humor forrása a kétféle stílus, vagy ha tetszik a kétféle nyelvjárás. Sokkal későbbi vígjátékokban eltérő tájszólások keltik a nevetést. Ez is Arisztophanész öröksége.

Igaz, a következő görög emberöltők vígjátéka más jellegű. A családi háromszögek, a fősvény apa és tékozló fiú viszálya, a gazdájának segítő talpraesett szolga is örök téma lesz a vígjáték-irodalomban. Arisztophanész komédiái azonban ugyanolyan lényeges témaköröket érintenek, mint a tragédiák. Amikor olyan a történelmi helyzet, hogy a nézőknek nincs kedvük tragédiákat nézni, akkor háttérbe szorul Arisztophanész is. Amikor azonban a tragédiák figyelmeztetnek a fontos dolgokra, akkor még nevetni is jobb a komoly, az esetleg komor témákon. Arisztophanész mindig nagyon nevetséges. De mindig nagyon komoly.

ARISTOPHANES (Arisztophanész)

1. A békák. (Ford.: Veress Ignác.) Bp. 1875. (Magyar könyvesház 6.)
2. A vígjátékai. (Ford.: Arany János.) I–III. köt. Bp. 1881.

ua. 1–II. köt. Bp. 1885. (A. J. Összes Munkái 7–8.)

ua. I–II. köt. Bp. 1900. [Sorozatjelzés nélkül]

ua. I–II. köt. Bp. 1902. (A. J. Összes Munkái 7–8.)

ua. Bp. (1924). (A. J. Összes Munkái 4.)

ua. Bp. 1943. (Az európai dráma)

ua. 2. kiad. Bp. 1946. (Az európai dráma)

ua. I–II. köt. Bp. 1961. (A. J. Összes Művei 8–9. krit. kiad.)

ua. I–II. köt. Bp. 1961. (A. J. drámafordításai 1–2.)

ua. Bp. 1968. (Helikon klasszikusok)

3. Lysistrate. (Ford.: Emőd Tamás.) Bp. 1933. (A Színházi Élet mell.)

4. Madarak. (Ford.: Révay József.) Bp. 1939. (A Színházi Élet mell.)

5. Lysistrate. (Ford.: Arany János.) Bp. 1943. (OfK 51–52.)

6. Három komédia. Az acharnabeliek + A béke + Lysistrate. (Ford.: Arany János.) Bp. 1954.

7. Nőuralom. Lysistrate + A nők ünnepe + A nőuralom. (Ford.: Arany János.) Bp. 1957.

8. Lysistrate. (Ford.: Devecseri Gábor.) Bp. 1959. (Világirodalmi kiskönyvtár)

9. A béke. (Ford.: Devecseri Gábor.) Bp. 1963. (OTK 3.)

10. Két komédia. A béke + Lysistrate. (Ford.: Arany János.) Bp. 1975.

11. Görög komédiák. Az akharnebeliek + Béke + Lüsziisztraté + A nők ünnepe + A nőuralom. (Ford.: Devecseri Gábor.) Bp. 1982. (D. G. Művei)